

چکیده

بررسی ادله و احکام فقهی تلقیح مصنوعی از منظر امامیه و اهل سنت کتابی به زبان در زمان زوجیت است. در این کتاب که به قلم فارسی درباره اقسام [تلقیح مصنوعی](#) فرزانه داداش‌علی تدوین شده، تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم زوجین، تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم نامحرم و تلقیح مصنوعی با استفاده از [رحم جایگزین](#)، سه حالت متصور برای تلقیح مصنوعی برای زوجین دانسته شده است.

نویسنده در سه فصل به بررسی مفاهیم مورد استفاده در کتاب و ادله قائلین به جواز یا عدم جواز از نظر علمای شیعه و علمای اهل سنت ذیل هر کدام از اقسام می‌پردازد. بر اساس گزارش کتاب، در متون فقهی هر دو مذهب شیعه و اهل سنت، ادله‌ای برای جواز و همچنین برای عدم جواز درباره هر کدام از اقسام سه‌گانه تلقیح مصنوعی وجود دارد.

معرفی و ساختار کتاب

کتاب بررسی ادله و احکام فقهی تلقیح مصنوعی از منظر امامیه و اهل سنت، نوشته فرزانه داداش‌علی در سال ۱۴۰۰ش توسط انتشارات میراث ماندگار منتشر شده است. این کتاب تلاش کرده است گزارشی از نگاه فقیهان شیعه و اهل سنت به موضوع بارداری‌های پزشکی ارائه بدهد. نویسنده در این کتاب فقط به بررسی احکام تکلیفی روش‌های مختلف تلقیح مصنوعی و نه احکام وضعی آن پرداخته است. او همچنین همین موضوع را فقط در زمان زوجیت زوجین مد نظر دارد، نه بعد از طلاق و یا بعد از مرگ. کتاب متشکل از یک مقدمه و سه فصل است. نویسنده در فصل اول، مفاهیم مورد استفاده در کتاب را ریشه‌یابی کرده است. مفاهیمی مانند لقاح، تلقیح مصنوعی و اقسام آن، نطفه و ناباروری از جمله مفاهیم مورد بررسی در این فصل است. او همچنین در این فصل تاریخچه‌ای از تلقیح مصنوعی و ناباروری، انواع تلقیح مصنوعی و علل ناباروری در زنان و مردان را بیان کرده است. فصل دوم کتاب به تبیین ادله جواز و عدم جواز تلقیح مصنوعی از دیدگاه شیعه و همچنین اشاره به آراء فقهای شیعه درباره اقسام سه‌گانه تلقیح مصنوعی (استفاده از تخمک و اسپرم زوجین، استفاده از تخمک و اسپرم بیگانه و در زمان زوجیت اختصاص دارد. فصل سوم نیز همان اقسام (استفاده از [رحم جایگزین](#) سه‌گانه مورد اشاره در فصل دوم را از دیدگاه اهل سنت و فقهای آن بررسی می‌کند. نویسنده در پایان کتاب نیز به جمع‌بندی مطالب و ارائه چند پیشنهاد پرداخته است.

تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم زوجین

تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم زوجین، قسم اول از اقسام سه‌گانه تلقیح مصنوعی در زمان زوجیت است که مؤلف ادله جواز و عدم جواز آن را از منظر فقه شیعه و اهل سنت و فقهای هر دو مذهب مورد بررسی قرار می‌دهد.

فقه شیعه

نویسنده کتاب برای جواز تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم زوجین از دیدگاه شیعه، پنج دلیل ذکر می‌کند. به گفته او فقهای شیعه به (۱) اطلاق [آیه ۲۲۳ سوره بقره](#)،

۳) [۱] روایت نبوی بدین مضمون که پیامبر در قیامت بر زیادی امتش مباحث می‌کند، (۲) مباح بودن درمان، (۴) عدم محذوریت و (۵) اصل برائت عقلی و شرعی برای اثبات این قسم از تلقیح مصنوعی استناد کرده‌اند. در مقابل برخی از فقها نیز به لزوم آمیزش برای اثبات نسب و صحت الحاق طفل به زوجین، برای عدم جواز این قسم تمسک کرده‌اند. (ص ۴۰-۴۳))

از فقهای قرن و [حسین طباطبائی](#) [بروجردی](#) به گفته مولف، بجز [محمد هادی میلانی](#) چهاردهم شیعه که این حالت را محل اشکال و مورد تأمل می‌داند، بقیه فقها این حالت را جایز می‌دانند. (ص ۵۹). در مقابل، فقیهانی مثل [ابوالقاسم خوئی](#)، [امام خمینی](#)، [لطف‌الله](#) برای جایز بودن این حالت و [محمد مومن قمی](#) [صافی گلپایگانی](#)، [سید علی سیستانی](#) شرط کرده‌اند که عمل تلقیح توسط خود شوهر انجام شود؛ زیرا کار حرامی مثل نگاه به عورت نامحرم و لمس نامحرم بر آن مترتب نمی‌شود (ص ۵۹-۶۱). درباره رابطه نسبی فرزند نویسنده تنها نظر نظر امام خمینی را نقل کرده است که معتقد است اگر تلقیح‌کننده غیر از شوهر باشد، هر چند افراد مرتکب حرام شده‌اند، اما فرزند، فرزند آن‌هاست (ص ۶۰).

فقه اهل سنت

مولف به چهار دلیل برای جواز تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم زوجین از دیدگاه اهل سنت اشاره کرده است: (۱) جواز کشف عورت در حالت ضرورت، (۲) عدم وجود محذور به علت تعلق نطفه به زوجین، (۳) ضرورت درمان ناباروری و (۴) ایجاد مودت بین زوجین و استمرار زندگی آنان، دلائلی است که فقهای اهل سنت بر جواز این قسم از تلقیح مصنوعی بدان اشاره شده است. همچنین بنا به گزارش نویسنده، مخالفین تلقیح مصنوعی بین زوجین در بین اهل سنت به هشت دلیل استناد کرده‌اند. آیات ۲۲۳ [اعراف](#)، حدیثی از صحیح بخاری که مضمونش این [و ۱۸۹ بقره طارق](#)، [۱۸۷](#) تا [۷ بقره](#)، [۵](#) است که پیامبر کیفیت نزدیکی را مشخص کرده و عدول از این کیفیت جایز [قاعده لا ضرر و لا ضرار](#)، مغایرت با مشیت الهی با استناد به [آیه ۵۰ سوره](#) [۲] نیست، [شوری](#)، مخالف با قاعده سد ذرایع و ملازمه با کشف عورت، دلائل مخالفت با این قسم از تلقیح مصنوعی نزد اهل سنت است (ص ۷۲-۷۸)

به گفته نویسنده، فقهای مانند [محمود شلتوت](#)، احمد محمد احمد الطیب، شیخ منصور، شیخ مصطفی زرقاء و عده‌ای دیگر از فقهای اهل سنت، تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک و اسپرم زوجین را جایز می‌شمارند و در مقابل بعضی مانند شیخ رجب بیوض التمیمی، شیخ محمد شریف احمد، شیخ عبدالعزيز بن عبدالله بن باز، شیخ ابوبکر ابوزید، (۹۰-۹۲) آن را حرام می‌دانند.

تلقیح مصنوعی با استفاده از تخمک یا اسپرم نامحرم

صورت دوم بارداری مصنوعی استفاده از تخمک یا اسپرم زن و مردی است که رابطه زوجیت ندارند. مولف بیان می‌کند که حساسیت در این حالت بیشتر در جایی است که

اسپریم مرد نامحرم در رحم زوجه قرار بگیرد و ادله بیشتر ناظر به چنین حالتی است (ص ۴۴).

فقه شیعه

نویسنده برای جواز استفاده از تخمک یا اسپرم نامحرم برای تلقیح مصنوعی سه دلیل از که در آن منابع فقه شیعه استخراج کرده است. (۱) استناد به [آیه ۵۰ سوره شوری](#) به جای استفاده از واژه «خلق عقیم» که حاکی از عدم تحول و تغییر است از عبارت «جعل عقیم» استفاده کرده است که دال بر امکان تغییر و تحول است. (۲) روایت که طبق آن قرار دادن نطفه در غیر موضع مورد نهی روایت را [۳] ابواسحاق بن عمار (شامل مکان‌های مصنوعی نمی‌داند. ۳) اصل جواز و حلیت (ص ۴۴-۴۷).

او در مقابل، دلایل هشت‌گانه‌ای را از منظر فقه شیعه برای عدم جواز جمع‌آوری کرده که عذاب شدید بر ریختن نطفه [۴] روایت علی بن سالم (۲). [آیه ۲۰ سوره نور](#) (است. ۱) در رحم زن نامحرم وعده داده است. (۳) روایت منتسب به پیامبر بدین مضمون که بعد از شرک گناهی بزرگتر از قرار دادن نطفه در رحم حرام وجود ندارد. (۴) روایت محمد بن علی که ریختن منی در رحم زن نامحرم را هم‌ردیف کشتن پیامبر و امام و نابود [۵] بن الحسین کردن کعبه قرار داده است. (۵) روایات مربوط به حفظ فرج و بطن. (۶) ناسازگاری تلقیح مصنوعی با تخمک و اسپرم نامحرم با اغراض شارع و قانون‌گذار اسلام. (۷) ناسازگاری این (روش با اقتضای اخلاق و مصالح جامعه و (۸) ایجاد اثرات روانی (ص ۴۷-۵۲).

و [سید علی خامنه‌ای](#)، استفاده از به گفته نویسنده، فقیهانی مانند [محمد فاضل لنکرانی](#) تخمک زن نامحرم را در تلقیح مصنوعی جایز و فرزند متولد شده را متعلق به صاحبان نطفه می‌دانند. البته در صورت استفاده از اسپرم مرد نامحرم برای تلقیح مصنوعی، بین فقها و سید علی خامنه‌ای آن را جایز و فقهایی اختلاف است؛ فقهایی مانند [محمد تقی بهجت](#) مانند امام خمینی، لطف‌الله صافی گلپایگانی، [حسین نوری همدانی](#)، [ناصر مکارم شیرازی](#)، [جواد تهریزی](#)، محمد فاضل لنکرانی، حسین طباطبایی بروجردی و محمدهادی (۶۲-۶۵) میلانی آن را حرام می‌دانند.

فقه اهل سنت

نویسنده کتاب، تلقیح مصنوعی با تخمک و اسپرم نامحرم را در فقه اهل سنت نیز پی گرفته و به چند دلیل برای جواز دست یافته است. (۱) آیات ۲۳۳ سوره بقره و ۵ تا ۷ سوره و (۳) جواز دخول منی بدون ایلاج مومنون، (۲) نادرستی استناد به [قاعده لا ضرر و لا ضرار](#) (دخول). او همچنین چندین دلیل برای عدم جواز از متون فقهی اهل سنت استخراج کرده است. (۱) آیات ۲۳۳ سوره بقره، ۷ تا ۵ سوره طارق، ۱۸۷ سوره بقره و ۱۸۹ سوره اعراف. (۲) هم‌ماهیت بودن چنین روشی با زنا، (۳) ملازمه تلقیح مصنوعی با تخمک و اسپرم نامحرم با استمناء، کشف عورت و لمس فرج، (۴) قاعده سد ذرایع و قاعده اولویت دفع مفسد بر جلب منافع، (۵) مخالفت با دین و فطرت انسان و (۶) مخدوش بودن ارکان اصلی (لحاق (ص ۷۹-۸۶).

طبق گزارش کتاب، فقهای اهل سنت مانند [محمود شلتوت](#)، شیخ ابن عثیمین، شیخ ابوبکر الجزایری، شیخ [یوسف قرضاوی](#)، شیخ عبدالعزیز بن باز و شیخ منصور، تلقیح مصنوعی با تخمک و اسپرم بیگانه را جایز نمی‌دانند (ص ۹۲-۹۳).

تلقیح مصنوعی با استفاده از رحم جایگزین

است که خود دو صورت دارد؛ سومین صورت بارداری پزشکی استفاده از [رحم جایگزین](#) گاه رحم جایگزین، رحم همسر دوم و کنیز زوج است و گاه رحم شخص بیگانه. نویسندگان کتاب، تلقیح مصنوعی از طریق رحم جایگزین را نیز همانند دو صورت قبل از منظر فقه شیعه و اهل سنت پی گرفته است.

فقه شیعه

نگارنده کتاب، به دو دلیل برای جواز استفاده از رحم همسر دوم یا کنیز زوج برای تلقیح و ۲) جاری [۶] مصنوعی از دیدگاه فقه شیعه اشاره کرده است. ۱) روایت علی بن سالم برای عدم جواز این صورت استناد شدن اصل برائت. همچنین به [آیه ۷ سوره مومنون](#) به یک دلیل برای شده است. مولف برای تلقیح مصنوعی با استفاده از [رحم اجاره‌ای](#) جواز اشاره کرده که اصل اباحه و برائت عقلی و شرعی است و در مقابل، پنج دلیل برای روایت علی ۲) [۷] عدم جواز استخراج کرده که عبارتند از: ۱) روایت ابواسحاق بن عمار، بن سالم، ۳) احتیاط در حفظ فرج، ۴) کامل نبودن ارکان مادری و اختلاط نسب و ۵) (غیرانسانی و تحقیرکننده بودن این عمل (ص ۵۲-۵۸).

به گفته نویسندگان فقهای شیعه درباره تلقیح مصنوعی از طریق رحم اجاره‌ای نظرات متفاوتی دارند. بعضی از فقها مانند محمد فاضل لنکرانی و جواد تبریزی این کار را به هیچ وجه جایز نمی‌دانند. در مقابل، عده‌ای از فقها مانند امام خمینی و ناصر مکارم شیرازی، فقط در صورتی که نطقه به همسر دوم یا کنیز انتقال داده شود، استفاده از رحم جایگزین را برای تلقیح مصنوعی مجاز می‌دانند. در این میان، محمد مومن قمی هر دو صورت را مجاز می‌داند (ص ۶۵-۶۷).

فقه اهل سنت

به گزارش نویسندگان، در فقه اهل سنت دو دلیل برای جواز استفاده از رحم همسر دوم یا کنیز برای تلقیح مصنوعی وجود دارد. ۱) قیاس با مادر رضاعی و ۲) استوار ماندن بنیان خانواده. در مقابل دو دلیل نیز برای عدم جواز وجود دارد ۱) اختلاط در انساب و اشتباه در احکام و ۲) عدم جواز مساحقه. به گفته نگارنده در فقه اهل سنت دلیلی بر جواز تلقیح مصنوعی با استفاده از رحم اجاره‌ای وجود ندارد در حالی که دو دلیل برای تحریم ارائه شده است. ۱) عدم وجود زوجیت بین زوج و صاحب رحم و ۲) عدم جواز کشف عورت ((ص ۸۶-۸۹).